

КАНАТОНИМ ЕФРАСІННЯ ПОЛАЦКАЯ Ў СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПАЭТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ (ПАРАЎНАЛЬНА-СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АСПЕКТ)

KANATONIM EFROSINYA POLOTSKAYA IN MODERN BELARUSIAN POETIC TEXTS (COMPARATIVE ASPECT)

А. М. Фендзіч

A. M. Fendzich

БДПУ (Мінск)

Навуц. кір. – Н. П. Лобань, канд. філалаг. навук, дац.

У артыкуле вызначаюцца асаблівасці ўжывання канатоніма Ефрасіння Полацкая ў мастацкай кантэксте, аналізуюцца дадатковыя, індывідуальна-аўтарскія сэнсы, якія набывае канатонім з нацыянальна-культурным кампанентам, паказваецца роля кантэксту рознага тыпу ў праяўленні і рэалізацыі такіх онімаў, выяўляецца, з дапамогай якіх сродкаў раскрываюцца канатацыйныя значэнні імя з нацыянальна-культурным кампанентам.

The article represents the peculiarities of using the kanatonim "Euphrosyne of Polotsk" in the artistic context and analyses the author's individual additional meanings. The kanatonim assumes these meanings owing to the national-cultural component. The author of the article tries to determine the role of the context of different types in manifesting and realizing such onims. The article also points to the assisting means of investigating the connotative meanings of the name with a national-cultural component.

Ключавыя словы: канатацыя; канатонім; нацыянальна-культурны кампанент; кантэкст; дадатковыя сэнсы.

Key words: connotation; national and cultural component; context; additional values.

Сярод вядомых дзеячаў беларускай культуры асаблівае месца займае постаць Ефрасінні Полацкай. З ёй асацыіруецца не толькі духоўнае жыццё на ўсходнеславянскіх землях у 12 стагоддзі, але і ўся шматвекавая гісторыя Беларусі.

Прадметам дадзенага артыкула з'яўляецца канатонім з нацыянальна-культурным кампанентам – **Ефрасіння Полацкая**. У беларускім мовазнаўстве няма прац, якія б даследавалі канатонімы з нацыянальна-культурным кампанентам, аб чым сведчыць і адсутнасць гэтага паняцця. Тэрмін *канатацыйны онім (канатонім)* быў уведзены ўкраінскім мовазнаўцам Е. С. Оціным [1, с. 279], а *нацыянальна-культурны кампанент* – рускім даследчыкам Л. М. Сапожнікавай [2, с. 178]. Такім чынам, **канатонім з нацыянальна-культурным кампанентам** – гэта онім, які спалучае ў сабе дэнатацыйнае значэнне і агульнамоўныя або індывідуальныя канатацыі, адлюстроўвае сукупнасць і дынаміку нацыянальна-спецыфічных ведаў, уяўленняў і асацыяцый, што звязаны з зыходнымі рэфэрэнтамі імёнаў і ўвасабляюць асаблівыя рысы матэрыяльнай і духоўнай культуры канкрэтнай лінгвакультурнай супольнасці.

На матэрыяле сучасных беларускіх паэтычных твораў (Л. Рублеўская “Ефрасіння”, В. Жуковіч “Ефрасіння Полацкая”, В. Зуёнак “Апошняя малітва Ефрасінні Полацкай” і Д. Бічэль-Загнетава “Ефрасіння Полацкая”) прааналізуем тыя дадатковыя, індывідуальна-аўтарскія сэнсы, што набывае і рэалізуе канатонім з нацыянальна-культурным кампанентам у мастацкім кантэксце.

Л. Рублеўская ў баладзе “Ефрасіння” паказвае не толькі канкрэтную гістарычную постаць – Ефрасінню Полацкую, а і абагулены вобраз вольнай жанчыны, спасылаючыся на подзвігі святой: *Прадслава, унучка Чарадзея, / Упарта хоча стаць манашкай; А слава да таго ж – / і мудрасць; ...Прадслава хоча стаць упарта / Святой – / і вольнаю, як вецер*. Паэтэса прымушае задумацца над тым, што кожная жанчына можа стаць вольнаю, як Прадслава, але для гэтага нечым трэба ахвяраваць (*А дзеці?! / Што належыць болей – / Сваё радзіць? / Вучыць чужое? / І што на што мяняць не варта – / Ні адгадаць, / ні прадугледзець...*). У радках “*Але яна была Прадславай! / А слава вымагае волі*” Л. Рублеўская раскрывае семантыку імя асветніцы, тым самым абгрунтоўвае прадвызначанасць яе лёсу.

Менавіта дзякуючы такім лексічным сувязям, літаратурны онім акрамя традыцыйных (*унучка Чарадзея, манашка, святая*) нарошчвае дадатковы індывідуальна-аўтарскі сэнс: *Ефрасіння Полацкая – вольная жанчына*. Але слова “*вольная*” неабходна разумець у значэнні ‘*нікому не падпарадкаваная (акрамя Бога), ні ад каго не залежная, якая мае магчымасць адвольна распараджацца сваім часам, ажыццяўляць свае жаданні*’.

У адрозненне ад балады Л. Рублеўскай верш В. Жуковіча “Ефрасіння Полацкая” больш урачысты. Аўтар усхваляе вобраз святой, параўноўваючы яе з маткай боскай: *У прачыстае князёны / зорны лёс, такі цудоўны! У Тлумачальным слоўніку беларускай мовы лексема прачысты (прым.) няма, але ёсць назёўнік Прачыстая ў значэнні ‘адно з царкоўных свят – дзень смерці багародзіцы’*. А таксама В. Жуковіч параўноўвае Ефрасінню Полацкую з “*неўміручаю заранкай*”: *Еўфрасіння-палачанка, / неўміручая заранка, / храм святла – твой верны дом, / стала ты сама святлом*. Лексема заранка мае два значэнні, адно з якіх ‘*ранішня або вячэрняя зорка*’. Такім чынам, канатонім з нацыянальна-культурным кампанентам набывае новыя сэнсы: *маці боская, неўміручая заранка, святло*.

Твор Д. Бічэль-Загнетавай “Ефрасіння Полацкая” ўяўляе сабой сем вершаў, аб’яднаных вобразам князёўны-манашкі. У кожным вершы правільна падабраныя перыфразы дазваляюць не толькі прасачыць развіццё асобы князёўны, але і заўважыць адносіны аўтара да асветніцы: *Кнігапісальніца полацкай славы Прадславе / скінулі родныя гускі з надхмар’я пярэ; Насцеж да кніг адчыняюцца дзверы – / Стала настаўніцай роднай зямлі; Шчырая маці да дзетак выходзіць. / Дух уздымае ў братоў і сяцёр; Зверым душу на натхняльніцы, на палачанцы; Стане ў тутэйшых стагоддзях духоўнай княгіняй. / Пераўвасобіцца у Полацк, у сад, у вясну*. Як бачым, з аднаго боку, Ефрасіння выступае як ‘*асветніца, падзвіжніца, неардынарная асоба з нялёгкім лёсам*’, як ‘*сімвал духоўнасці беларусаў*’, а з другога – Д. Бічэль-Загнетава ўносіць у вобраз патронкі натуралістычныя рысы звычайнай жанчыны: ‘*кнігапісальніца полацкай славы, настаўніца роднай зямлі, шчырая маці, натхняльніца*’.

Акрамя новых індывідуальна-аўтарскіх канатацый у паэтычных творах сустракаюцца і агульнамоўныя. Напрыклад, найменне *палачанка* сустракаем у вершах В. Зуёнка “Апошняя малітва Ефрасінні Полацкай” (*Я былінка твая – палачанка...*), В. Жуковіча “Еўфрасіння Полацкая” (*Еўфрасіння-палачанка...*), С. Грахоўскага “Палачанка” (“*Дзень добры*”, – *адкажа яму / Палачанка*) і інш. Сему *крывічанка* – у вершах В. Жуковіча “Еўфрасіння Полацкая” (*Крывічанка Еўфрасіння, / край жыве пад*

небам сінім...) і В. Зуёнка “Апошняя малітва Ефрасінні Полацкай” (*Я крывінка твая – крывічанка*). А таксама даволі распаўсюджанай з’яўляецца сема *святая і* яе варыяцыі (святло): “*Еўфрасіння, ты – святая*”, “*Храм святла – твой верны дом, / стала ты сама святлом*” (В. Жуковіч “Еўфрасіння Полацкая”), “...*Прадслава хоча стаць упарта / Святой – / і вольнаю, як вецер*” (Л. Рублеўская “Ефрасіння”).

Адзначым, аўтары ў сваіх паэтычных творах, прысвечаных Ефрасінні Полацкай, актыўна выкарыстоўваюць найменні, што раскрываюць канатацыйныя значэнні оніма з нацыянальна-культурным кампанентам. Усё часцей мы сустракаемся з семамі-неалагізмамі, якія ў адрозненне ад агульнамоўных канатацый, пакуль што існуюць толькі ў мастацкім кантэксце.

Такім чынам, канатонім Ефрасіння Полацкая побач з традыцыйнымі значэннямі ‘*асветніца, манашка, ігумення, князеўна*’ ў паэтычным кантэксце развівае дадатковыя, канатацыйныя семы – ‘*нявеста Хрыста, настаўніца роднай зямлі, заступніца, натхняльніца, ідал Полацкай зямлі, духоўная княгіня, полацкая кнігапісальніца, прачыстае князеўна, неўміручая заранка, вольная жанчына*’, а таксама ‘*таямніча-загадкавая, чыстая, светлая, узнёслая, якая валодае незвычайнай духоўнай сілай; сімвал імкнення душы да ведаў і духоўнасці беларусаў*’.

Літаратура

1. *Отин, Е. С.* Развитие коннотонимии русского языка и её отражение в словаре коннотонимов / Е. С. Отин // Избранные труды по языкознанию. – Донецк, 1999. – С. 279–285.
2. *Сапожникова, Л. М.* Метафоричность ономастического сравнения и сравнительность ономастической метафоры / Л. М. Сапожникова // Вестн. Твер. гос. ун-та. – 2014. – № 4. – С. 100–107.